

Izvorni znanstveni članak

322.123

342.53

Utjecaj katoličkog socijalnog učenja u novoj političkoj klimi Hrvatske*

ANTUN ŠUNDALIĆ**

Sažetak

Hrvatska je zemlja u kojoj je kršćanska (katolička) tradicija duboko ukorijenjena. Novi politički ustroj dao je prostora oživljavanju katoličke tradicije ne samo na razini ljudskih prava i sloboda već i na razini političkog aktivizma (demokršćanske političke stranke). Kršćanske vrijednosti, važne za gospodarski, politički i kulturno-moralni život, a koje više od stoljeća zagovara Katolička crkva svojim socijalnim učenjem, u Hrvatskoj nisu više marginalizirane. S druge strane, liberalne vrijednosti demokratskog kapitalizma Zapada također dobivaju veliki prostor utjecaja na hrvatsko gospodarstvo i politiku.

Iako nam novija povijest odnosa liberalizma i kršćanstva ne govori o njihovom uzajamnom uvažavanju glede poimanja slobode i demokracije — prije je riječ o kritičkoj distanci — suvremena zbilja demokratskog kapitalizma (primjer SAD) upućuje nas na nužnost građenja novih odnosa. Upravo je Hrvatska pogodan prostor na kojem se odnos liberalnih i katoličkih vrijednosti može prevesti iz stanja kritičke u proces konstruktivne distance.

1. KRAJ KAPITALIZMA

Svršetak 20. stoljeća obilježen je krajem, kako ideala socijalizma tako i socijalističkih poredaka. Raspadom socijalističkih država narodi okupljeni u njima dobili su priliku za stvaranje vlastitih nacionalnih država.

Nove su se države, tako, koncem stoljeća naše tamo gdje su se današnje države razvijenog Zapada nalazile početkom stoljeća. Te mlade demokracije, kao postsocijalističke tvorevine, opterećene su, s jedne strane, odgovornošću spram nacionalne prošlosti, a, s druge, i zahtjevima suvremenosti. U periodu tranzicije, koji je pred njima, brojne su potrebe

* U pisanju ovog rada veliku su pomoć činile primjedbe dr. sc. Nikole Dogana, profesora Visoke bogoslovne škole u Đakovu, te mu na ovaj način zahvaljujem. Također napominjem kako ova problematika, da bi se temeljito istražila, zahtijeva puno više prostora.

** Antun Šundalić, asistent na Pravnom fakultetu Osijek.

ekonomske, političke i kulturne naravi kojima treba udovoljiti kako bi se krenulo k željenom cilju — istinskoj demokraciji.

Na putu prema takvom cilju svaka od postsocijalističkih zemalja kreće s različitim pozicija. No, pred svakom od njih stoje slične opasnosti: da se završi u autoritarizmu vlasti ili u uskogrudnosti nacionalizma. Obje su opasnosti realna posljedica stanja u kojem su se zatekli narodi raspalih socijalističkih država.

S jedne strane, potreba za izgradnjom novoga državnog ustroja, a bez uhodane demokratske procedure, bez stabilnih demokratskih institucija, bez demokratskih navika u višestranačju, dovodi do realne opasnosti da novostvorena vlast završi u nedemokratskom autoritarizmu.

S druge strane, oslobođena nacionalna svijest doziva iz zaborava nacionalnu tradiciju, nacionalne junake i velikane duha, nacionalnu povijest i, svakako, nacionalnu religiju, a sve nenacionalno dobiva drugorazrednu vrijednost. Ako takve tendencije postanu ključni činitelj nacionalne homogenizacije (a ne, npr., nacionalno gospodarstvo), ksenofobija nacionalizma moguća je posljedica.

Republika Hrvatska, kao postsocijalistička država, nije izbjegla ovim opasnostima u prvim godinama oblikovanja svoga demokratskog ustroja. Dapače, te opasnosti bile su pojačane surovošću zbilje u kojoj se demokracija oblikovala. Rat je, naime, tražio centraliziranje vlasti, ali i nacionalnu homogenizaciju. Rat je uvijek značio zapostavljanje gospodarskog razvoja, snižavanje životnog standarda, pomanjkanje sluha za kulturu i slično. To se nije moglo izbjeći niti u Hrvatskoj.

Takva realnost (ratna!), suviše opterećena imperativom preživljavanja, nije lako prihvatljiva, posebice ako joj se ne nazire kraj, ako se ne mogu sagledati stvarni uzroci zašto je ona takva. Često puta ekonomske analize i političke deklaracije ne mogu ponuditi prihvatljive odgovore i rješenja. Svojom pozitivističkom argumentacijom ne djeluju dovoljno obećavajuće. Dopuna, koja bi takvu stvarnost ispunila nadom, pružila utjehu, dala joj konačni smisao te je učinila lakše podnošljivom, jest religija.

Aktualizacija religijskih rješenja društvenih problema u razdobljima dubokih društvenih kriza pojava je koju mnogi sociolozi religije argumentirano zastupaju. Tako i hrvatski sociolog N. Dugandžija tvrdi da se kriza i religija osobito privlače: "... nesreća koja proizlazi iz krize, važno je područje bavljenja religijom".¹

¹Dugandžija, N., *Kriza i religija*, Zagreb, 1989., str. 15. Uputno je pogledati i S. Vrcan, *Od krize religije k religiji krize*, Zagreb, 1986.

2. HRVATSKI SPECIFIKUM

Ovakva utješiteljska uloga religije ipak je danas u Hrvatskoj, unatoč ratnim i kriznim prilikama, od drugorazrednog značenja. U razumijevanju ovakvog stava uputno je poći od činjenice da je rimokatoličko kršćanstvo nacionalna religija Hrvata. To je potvrdio i zadnji popis stanovništva (1991., prije agresije na Hrvatsku), prema kojemu se 76,6% stanovnika izjašnjava kao rimokatolici.

Susret Hrvata s kršćanstvom događa se već u 7. i 8. stoljeću, kad Hrvati doseljavaju na prostore današnje hrvatske države i prihvaćaju kršćansku vjeru. Makar je prelazak na kršćanstvo bio neujednačen u različitim dijelovima Hrvatske, ipak već u 9. stoljeću možemo govoriti o dominantnom prisustvu kršćanstva. To je vidljivo iz pisma pape Ivana VIII. hrvatskom knezu Branimiru (879. godine), kojim papa prihvaća slavensko bogoslužje u Hrvata ali priznaje i Hrvatsku kao samostalnu državu. Time je i hrvatski narod prihvaćen u okrilje Rimske crkve. Iz vremena kneza Branimira ostala je do danas hrvatska pripadnost Rimskoj crkvi. Iako je kroz daljnju povijest veza s Rimom bila posredovana interesima Beča i Pešte, Hrvatska je ostala uz zapadno kršćanstvo. Europa je svoju kulturu branila na hrvatskim prostorima, kako od prodora pravoslavlja tako i od prodora islama (turska osvajanja u 16. i 17. stoljeću). Za Hrvatsku se iz tog vremena u Europi upotrebljavao naziv "antemurale christianitatis".²

Da katolicizam u Hrvata nije imao samo političko-interesno značenje austrijske i ugarske politike prema Hrvatskoj, jasno je vidljivo kroz dugu hrvatsku povijest. Upravo suprotno: katolicizam je okupljao i jačao hrvatsko nacionalno biće. Sva širina utjecaja katolicizma među hrvatskim pukom sažeto je iskazana u riječima uglednog hrvatskog teologa J. Turčinovića: "U povijesti hrvatskog katolicizma kohezivno su kroz svu povijest djelovale uglavnom dvije činjenice: glagolizam, odnosno liturgija na narodnom jeziku — i redovništvo. (...) U starini su mu nosioci bili benediktinci, zatim pavlini, franjevci trećoreci i kroz svu povijest svjetovni niži kler (...) Pored dušobrižništva (franjevci), propovijedanja, pučkih misija (isusovci), redovnici su bili nosioci književnog stvaranja, njegovanja hrvatskog književnog jezika i školstva".³

Danas je hrvatski narod slobodan realno vrednovati stvarnu ulogu katolicizma u širenju obrazovanja i kulture, u razvoju i očuvanju hrvatskog jezika. S ponosom se ističe da je prvu gramatiku hrvatskog jezika napisao

²Opširnije o ovome u: Šanjek, F., *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, Zagreb, *Kršćanska sadašnjost*, 1991.; Šagi-Bunić, T., *Katolička crkva i hrvatski narod*, Zagreb, *Kršćanska sadašnjost*, 1983.; Butorac, J., *Katolička crkva u Slavoniji za turskog vladanja*, Zagreb, *Kršćanska sadašnjost*, 1970.; Turčinović, J., *Kršćanska crkva u južnoslavenskim zemljama*, Zagreb, *Kršćanska sadašnjost*, 1973.

³Turčinović, J., 1973., str. 39—40.

iskusovac Bartol Kašić još 1604. godine. Veliki je doprinos ne samo vjeri nego i hrvatskom jeziku i kulturi bio prijevod Biblije franjevca Matije Petra Katančića, koji je objavljen u Budimu 1831., šest godina poslije njegove smrti. Crkvi se priznaje i velika uloga u hrvatskom narodnom preporodu (prva polovica 19. stoljeća) kojega je jedan od inicijatora bio zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovec. Nezaobilazna ličnost novije hrvatske povijesti opet je čovjek Crkve — Josip Juraj Strossmayer. Taj veliki biskup Dakovačke i Srijemske biskupije ne samo da je nositelj velikih ideja već je velikim dijelom i njihov ostvaritelj. Njegovo se ime vezuje uz osnivanje Akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu (1867.), kao i uz otvaranje Hrvatskog sveučilišta (1874.). Poznat je kao veliki mecena i sakupljač umjetnina. Svoju je, danas vrlo poznatu, zbirku umjetnina darovao Akademiji 1868. godine.

Ovo su samo neka od velikih imena Hrvata iz redova Rimokatoličke crkve u Hrvatskoj, koja su, zajedno sa svime što se vezivalo uz katolicizam i hrvatstvo, bila potisnuta u zaborav. Taj "zaborav" nije proizašao iz bića hrvatskog naroda. On je umjetno stvoren u političkoj tvorevini nastaloj poslije prvog svjetskog rata, nazvanoj Država Srba, Hrvata i Slovenaca, kasnije Kraljevina Jugoslavija. Srbijanski interesi, koje je predstavljala dinastija Karađorđevića, ugrožavali su hrvatsko nacionalno biće ne samo gospodarski i politički, nego i na vjerskom području. Nastojalo se što više proširiti srpsko pravoslavlje na zapad države, posebice u katoličku Hrvatsku.⁴

Poslije drugog svjetskog rata Hrvatska je ponovno ugrana u državu sa Srbijom. Njezino stvaranje samostalne države u vrijeme rata osuđeno je zbog kolaboracije s fašističkim silama, a interesi hrvatskog naroda ponovno su zanemareni od strane zapadnih saveznika. Tako se Hrvatska opet našla u Jugoslaviji.

Montirani sudski proces protiv prvog čovjeka Rimokatoličke crkve u Hrvatskoj — kardinala Alojzija Stepinca — pokazao je kakva će druga Jugoslavija biti za Hrvatsku. Bilo je odmah jasno da krivotvorenje hrvatske povijesti, onemogućivanje uvida u bogatu i dugu prošlost hrvatskog naroda, ne nudi niti budućnost drukčiju doli — krivotvorenu. Stagniranje hrvatskog gospodarstva, diskvalificiranje hrvatske politike, gušenje hrvatske kulture — to je bila pedesetogodišnja hrvatska stvarnost u ime ideala socijalizma. Svaki je istup Katoličke crkve s hrvatskim imenom i obilježjima etiketiran kao kleronacionalizam. No time nije slabljen utjecaj Crkve u narodu, upravo suprotno.

⁴U Kraljevini Jugoslaviji, unatoč ozakonjenoj vjerskoj ravnopravnosti, katoličanstvo je bilo često napadano. "Protukatolički je djelovala i glasovita božićna poslanica patrijarha Varnave iz 1931. godine. Katolici su pozivani da se oslobode rimskog parazitstva, koji da je u povijesti Hrvata značio najveću tragediju. Predbacivalo se katoličanstvu da je nespojivo s idejom jugoslavenstva". Kolarić, J., Pravoslavlje, *Veritas*, Zagreb, 1985., str. 135.

3. HRVATSKA NOVA STVARNOST I KATOLIČKA CRKVA

Svijet je već 1989. znao za kraj socijalizma. Hrvatska je to doživjela 1990. iziđavši iz obruča jugoslavenskog socijalizma. Cijena hrvatske samostalnosti bila je vrlo visoka: velike žrtve među civilima, razaranja sela i gradova, okupiranje više od 1/4 državne teritorije. Europa i svijet nisu pokazali interes da se takvo stanje promijeni. Posebice se teško u svijet probijala istina o stvarnim uzrocima rata na prostoru bivše Jugoslavije.

To su bile prilike u kojima je Hrvatska otpočela svoju tranziciju. Tri su područja na kojima se moralo učiniti vidan raskid sa socijalizmom: ekonomsko — prijelaz na tržišnu privredu i promjena vlasničkih odnosa; političko — prijelaz na višestranačje i slobodne političke izbore; duhovno — sloboda mišljenja, istraživanja, stvaranja na svim područjima.

Sloboda postaje pojam koji dominira. Posebice je izražen na trećem području jer je upravo područje duhovnosti najpristupačnije najširim slojevima pučanstva. Osobito vruće teme postaju sadržaji iz nacionalne povijesti i vjere. Ono, do jučer "zaboravljeno" (čitaj: zabranjeno!), postaje u novoj državi smjerokaz za ono "poželjno" i "ispravno". Dogada se, kako reče Daniel Bell, "uskrsnuće memorije"⁵ u odnosu vjernika prema svojoj religiji, u vraćanju elemenata religije u životnu svakodnevicu. Za razliku od viđenja Petera Druckera, koji oživljavanje religije shvaća kao reakciju na iznevjerenost građana od društva, kao traganje za spasenjem izvan društva,⁶ u Hrvatskoj je odnos religija — društvo potpuno drukčiji. Bolje rečeno, oživljavanje interesa za religiju ovdje dobiva vrlo naglašeno društveno obilježje. To se najčešće iskazuje kroz poistovjećivanje nacije i religije (Hrvat = katolik). Također, spomenuto "uskrsnuće memorije" osvješćuje Hrvatima značenje Katoličke crkve u povijesti za očuvanje nacionalnog bića, a ono je jednako važno i u ovim godinama rata za obranu nacionalne države.

Govor o uskrsnuću religije, stare, ali u novim prilikama, danas je posebno aktualan u svim društvima raspaloga socijalizma. Mađarski sociolog M. Tomski govori o "uskrsnuću društvenog značenja religije" kroz četiri komponente: porast religioznosti kao socio-kulturna promjena; crkva ponovno preuzima ulogu u socijalno-političkom sustavu; u narodu je iznova otkrivena religija kao oblik identiteta; instrumentalizacija religije i religio-

⁵Bell, D., *The Return of the Sacred? The Argument on the Future of Religion*; *British Journal of Sociology*, Vol. 25, No. 4, 1974., str. 444.

⁶Drucker, P., *Nova zbilja*, Novi liber, Zagreb, 1992., str. 15—16.

znosti kao dokaz legitimnosti u vremenu nestabilnosti, krize vrijednosti i političkih sumnji.⁷

Ovi primjeri, osim brojnih sličnih, ukazuju na činjenicu da je svaka zemlja u tranziciji određena u građenju svog postsocijalizma kroz dva momenta: dug prema nacionalnoj prošlosti i zahtijevnost svjetske suvremenosti. U spajanju obaju momenata značajnu ulogu dobiva religija.

Hrvatska, kako je prije rečeno, ne želi iznevjeriti nacionalnu prošlost, ali ni ostati izvan tokova razvijenog Zapada. S tim u svezi postavlja se pitanje mjesta i uloge Katoličke crkve u kreiranju budućnosti Hrvatske.

Koliko Katolička crkva u Hrvatskoj može biti čuvarica i prenositeljica nacionalne tradicije, ne samo u vjeri nego u kulturi uopće?

Koliko Katolička crkva može biti navjestiteljica i promicati novine (socijalne, političke, gospodarske, znanstveno-tehničke)?

I treće pitanje, koje se nameće iz prethodnih, koliko su spojive ove dvije uloge za Crkvu (čuvarica tradicije — promicateljica novina), a koliko jedna drugoj proturječe?

Svakako da ovim pitanjima nije zahvaćeno ukupno područje aktivnosti Crkve u javnom životu, što i nije bila namjera. Glavni je cilj ukazati na postojanje prostora za mogući utjecaj vrijednosti kršćanskog socijalnog učenja, pored prisutnih utjecaja liberalizma, socijaldemokracije i drugih.

Naravno, ove postavke ne bi bile prihvatljive s ekleziološkog stajališta koje Crkva shvaća isključivo kao Crkvu Kristovu koja je u službi Kristova spasa. Ovdje je, međutim, u prvom redu riječ o Crkvi kao sociološkoj pojavi.

4. PROSTOR PRIMJENE KATOLIČKOG SOCIJALNOG UČENJA U KLIMI OŽIVLJENOG INTERESA ZA RELIGIJU

Iz dosad izloženog vidljiv je prostor koji se otvara djelovanju i utjecaju Katoličke crkve u novoj političkoj klimi Hrvatske. On je stvoren kroz dugu povijesnu prisutnost katolicizma u hrvatskom narodu. Posebice je visok kredibilitet Katolička crkva stekla u dvadesetom stoljeću, u kojem su se izmijenile dvije Jugoslavije. Ta snaga utjecaja respektirana je od svih značajnijih političkih stranaka na prvim višestranačkim izborima 1990. godine.

⁷Tomka, M., *The Sociology of Religion in Eastern and Central Europe: Problems of Teaching and Research after the Breakdown of Communism*; *Social Compass*, Vol. 41, No. 3, 1994., str. 381—2.

Nova je politička klima, a posebice rat, učinila da se u katolicizmu traži okvir za nacionalnu svijest, tradiciju, kulturu pa i politiku. S. Vrcan u tome vidi dvostruki proces: religizaciju politike i politizaciju religije.⁸ Kolikogod ovi procesi mogu biti privlačni za samu Crkvu, oni su jednako tako za nju i opasni. Prvo što Crkva mora izbjeći jest stranačko opredjeljivanje, kako ne bi zagovarala korištenje općeg u partikularne svrhe stranačke politike. Drugo, Crkva ne smije profanizirati svoje sakralno (evandeosko) poslanje.

Na ove opasnosti reagiralo se iz same Crkve. Crkva je prije svega moralna snaga, a ne politička; ona je pozvana služiti a ne upravljati (Bono Zvonimir Šagi). Crkva danas traži nove putove za ispunjenje svoga poslanja, ali u brizi za svakog čovjeka i u tom svjetlu vidi demokraciju kao teološki izazov (Nikola Dogan).⁹

Upravo je građanje demokracije taj proces u kojemu Crkva može sudjelovati a da se politički ne opredjeljuje, da ne iznevjeri svoje evandeosko poslanje. U tom procesu Crkva nalazi široki prostor primjene katoličkog socijalnog učenja. Također tu ona može biti čuvarica tradicije, kao i navjestiteljica novoga. U tom velikom poslu katolička socijalna doktrina nudi sadržaj, kako demokršćanskim tako i liberalnim orijentacijama a da pritom sama ne mora dobiti političku etiketu stranačke pristranosti.

Rijetki su oni koji neće prihvatiti stav da je država nešto više od puke vlasti i njezina provođenja. Država — to su ljudi, njihovi običaji, čudoređe i način života. Dakle, državu čine njezini građani te je ona bogata, slobodna i demokratska, ako građani uživaju to bogatstvo, slobodu i demokraciju.

Ako se u Hrvatskoj 76,6% građana izjašnjava kao rimokatolici, tada je za očekivanje da će kršćanske vrijednosti biti prisutne u javnom životu i, svakako, u politici. No, budući da se gradi pluralističko društvo, različiti su modeli po kojima se stanovite vrijednosti kreiraju. To je posebice uočljivo kroz različite političke programe stranaka, koji počivaju na različitim ideološkim polazištima.

⁸Vrcan S., The War in ex-Yugoslavia and Religion; *Social Compass*, Vol. 41, No. 3, 1994., str. 417—418. Uputno je pogledati i tekst istog autora: Seven Theses on Religion and War in the Former Yugoslavia; *The Public*, Vol. 1, No. 1—2/1994., str. 115—125.

⁹Bono, Z. Šagi, Izazov otvorenih vrata; *Kršćanska sadašnjost*, Zagreb, 1993. Dogan, N., Kršćanin pred izazovom demokracije; *Diacovensia*, Vol. 1, No. 1, 1993., str. 11—23.

4.1. *Ekskurs: povijest odnosa katoličkog socijalnog učenja i političkih poredaka*

Već cijelo stoljeće Katolička crkva svojim socijalnim učenjem ukazuje na jedino važeći "model" općeg dobra koji vodi do zajednice ljubavi i solidarnosti. Kako takva zajednica još uvijek nije povijesno zaživjela, Crkva nema empirijskog primjera te svojim socijalnim vrijednostima ostaje uglavnom na razini *moralnog poticaja*.

Polazeći od vrijednosti ljudske osobe (kršćanski shvaćene), Crkva je sklona ukazivati na zablude vremena u kojem se živi. Distanciranje od liberalnog kapitalizma početkom 19. stoljeća vidljivo je već u enciklici *Mirari vos* (1832.) pape Grgura XVI. Liberalizam je shvaćen kao zabuda i kod Pia IX. (enciklika *Quanta cura*, dodatak *sylabus*, 1864.). A veliki papa Leon XIII., svjestan ozbiljnosti društvenih teškoća, vidi u socijalizmu krivi lijek pun nasilja koje ne daje stvarno rješenje problema (*Rerum novarum*, 1891.).

Ovakvu *kritičku distancu* prema političkim porecima (kako liberalnim tako i socijalističkim) zadržala je katolička socijalna misao sve do Drugog vatikanskog koncila. Koncilom je Katolička crkva izvršila svoj "aggiornamento". Prevladala je svijest da je Crkva u svijetu i sa svijetom, te kao takva mora pratiti vrijeme u kojem živi i reagirati na znakove vremena.

Kako je mir temeljna vrijednost bez koje je nemoguće graditi ostale vrijednosti, papa Ivan XXIII. skreće pozornost Koncilu na taj ključni problem. Enciklikom *Pacem in terris* (1963.) papa zagovara sporazumna rješenja među državama, te pravednu uspostavu vlasti u državama. Pravednosti, pak, nema sve dok nema uvažavanja svih strana koje sudjeluju u društvenom životu. Kao primjer, Crkva prva tu čini korak k ateizmu. Makar ne prihvaća ateizam, nudi dijalog kao prvu stepenicu odnosa u zajedničkom građenju ovoga svijeta (*Gaudium et spes*, 20—21). U to je vrijeme ateizam dominirajući svjetonazor socijalističkih poredaka. No, Koncil ne gleda samo u socijalizmu izvor svih problema. Dapače, govori o gorućim svjetskim problemima za koje veliku odgovornost snose razvijene kapitalističke države. Drugi dio *Gaudium et spes* (46—93) odnosi se na pet područja koja obiluju neriješenim problemima. Riječ je o: prvo, krizi braka i obitelji; drugo, upitnosti kulturnog napretka; treće, problemima ekonomske i socijalne prirode; četvrto, kvaliteti života političke zajednice; i peto, teškoćama u građenju mira i zajednice naroda.

Koncil je uspostavio jedan prikladniji odnos Crkve prema svijetu različitih političkih poredaka. Moglo bi se kazati da je došlo do pomaka od pretkoncilske *kritičke distance* prema *postkoncilskoj konstruktivnoj distanci*. Konstruktivnost je plod šireg otvaranja prema svijetu te time i razumijevanja, a ne samo osuđivanja svjetovne nesavršenosti i grešnosti. Kad je, pak, socijalistički svijet prestao postojati, stvoreni su uvjeti za *novu kvalitetu* konstruktivnog odnosa Crkve prema izmijenjenoj stvarnosti. Naime,

dogodilo se to da Crkva, ukazujući na nepravična rješenja jednog poretka svojom socijalnom doktrinom, nije više dovedena u situaciju da bude proglašena zagovaračicom druge strane. Tako, na primjer, papa Ivan Pavao II. piše *Centesimus annus* (1991.) u sasvim drukčijim okolnostima od onih u vrijeme pisanja *Laborem exercens* (1981.).

Na dobitku su također i zagovarači liberalne kapitalističke demokracije. Michael Novak, na primjer, neće poricati mane liberalnog kapitalizma, ali će ukazati na puno gore stanje kakvo je bilo u socijalizmu. On prihvaća da je grešnost u osnovi kapitalističke gladi za profitom, ali naglašava sposobnost liberalizma da taj grijeh pobijedi upravo slobodom pojedinaca da otkriju vlastite talente i čine nešto moralno i korisno, te da time oponašaju Providnost. Svi socijalistički ideali uvijek su bili bliže ostvarenju u kapitalizmu, nego u socijalizmu (npr., uklanjanje siromaštva i nejednakosti, prioritet temeljnim ljudskim potrebama i slično). Temeljne kršćanske vrijednosti postale su realna snaga u povijesti, zahvaljujući liberalnom ekonomskom razvoju, političkim slobodama i angažiranju na moralnom i kulturnom odnosu prema napretku.¹⁰

Kršćanstvu liberalizam ne nijeće povijesne zasluge u razvoju i napretku civilizacije. Francis Fukuyama daje mu visoko mjesto u oblikovanju ljudske svijesti o slobodi i dostojanstvu osobe. O pitanju slobode postoji univerzalna ljudska jednakost, a ona počiva na sposobnosti svakog čovjeka da moralno prosuđuje. Takvim pristupom kršćanstvo je stvorilo osjećaj dostojanstva kod roba i potrebu za promjenom takvog stanja.¹¹

Pruženu ruku uvažavanja od strane liberalizma Vatikan nije odbacio. Ivan Pavao II. to obznanjuje u *Centesimus annus*. Čovjeka prepoznaje u slobodi i stvaralaštvu. Vlasništvo nad materijalnim danas se povlači pred vlasništvom spoznaje, tehnike i znanja. (31—32) Papa zagovara modernu poduzetničku ekonomiju ako joj je u osnovi sloboda osobe. Profit također može biti pravedan. (35) Sve to, ako je u kapitalistički sustav ugrađeno, od Crkve je prihvaćeno. (42)

M. Novak će Ivana Pavla II. zbog stavova u *Centesimus annus* nazvati liberalnim filozofom koji u čovjeku spaja kreativnost (homo creator) i božansko naličje (imago Dei) te ga čini sukreatorom budućnosti.¹²

¹⁰Novak, M., *Duh demokratskog kapitalizma*; Globus — Školska knjiga, Zagreb, 1993.

¹¹Fukuyama, F., *Kraj povijesti i posljednji čovjek*; Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994.

¹²Novak, M., The Creative Person, *Journal of Business Ethics*, Vol. 12, No. 12, 1993., str. 77—81.

4.2. Slučaj Hrvatske

Gospodarski razvoj, vlasnički odnosi, socijalna politika, zaštita ljudskih prava i izgrađivanje osobe — samo su neki od momenata na kojima se treba vidjeti nova stvarnost Hrvatske koju kreira aktualna politika. Ne samo da je državi stalo neiznevjeriti očekivanja od novog vremena; ona također želi pokazati da neće iznevjeriti niti ono što nosi tradicionalno hrvatsko obilježje. Upravo na tom raskrižju staroga i novog, tradicionalnog i progresivnog, nacionalnog i internacionalnog, lokalnog i svjetskog, vrlo je važno naći pravu mjeru u doziranju ovih dviju vrsta vrijednosti i orijentacija.

Dok neke političke stranke tu mjeru nalaze u modelu demokracije po kršćanskim napucima, druge svoj model vide u tradiciji liberalnih vrijednosti. Na prvi pogled reći ćemo da je u Hrvatskoj plodnije tlo za one političke stranke koje zagovaraju načela kršćanske demokracije. Tome u prilog ide nenaklonjenost Katoličke crkve liberalizmu još iz vremena prethodnika Leona XIII. No poznato je i to da su ideje liberalizma promicane i u Hrvatskoj. Promicali su ih ljudi iz same Crkve; npr., biskupi Maksimilijan Vrhovec i Josip Juraj Strossmayer svoju su liberalnu nit pokazivali u borbi za hrvatsku nacionalnu samostalnost.

Dakle, kako kršćanske tako i liberalne vrijednosti imaju svoju tradiciju u povijesti izgrađivanja političke zajednice u Hrvata. Prethodna kratka naznaka imala je namjeru ukazati da upravo suvremena hrvatska politika duguje, kako kršćanskoj tako i liberalnoj tradiciji. Kao što u povijesti nije bilo poželjno povući oštru crtu razdvajanja između kršćanskog i liberalnog u politici, danas je to još nepoželjnije. Time se ne poriče postojanje distance između kršćanskih i liberalnih vrijednosti. Ta je distanca i dalje izražena posebice u pitanjima shvaćanja slobode i osobe. Dok kršćanstvo shvaća osobu kroz dimenziju transcendencije, liberalizam na prirodnim pravima čovjeka gradi dostojanstvo osobe. Takva, liberalno shvaćena, osoba svoju slobodu koristi za materijalno stjecanje i svjetovne probitke; kršćanski, pak, shvaćena osoba slobodu koristi za doseganje ljubavi.

Na ovim razlikama u shvaćanju korijena čovjeka i svrhe slobode temelje se sve daljnje razlike shvaćanja života zajednice.

Mladoj je hrvatskoj demokraciji poznato koliko su joj potrebni, kako materijalno bogatstvo tako i ljudsko dostojanstvo i ljubav. Razvijene demokracije Zapada nude "obrasce" kako što prije i što više steći materijalnoga, kako ostvariti svjetovne probitke. Na drugoj strani, iste te demokracije ne obiluju ponudama kako sačuvati dostojanstvo osobe, kako proširiti ljubav. Ovo drugo je osnovna ponuda i poruka kršćanstva. Upravo svojim socijalnim učenjem kršćanstvo zagovara civilizaciju ljubavi, dijaloga i suradnje, i time nudi kraljevstvo Božje kao kraljevstvo istine, pravde i mira, a što je ovom podneblju najpotrebnije. Kršćanske su vrijednosti srasle s tradicijom ovoga podneblja kroz proteklih 13 stoljeća. Liberalne, pak, nalazimo tek od sredine prošlog stoljeća. Taj argument ne može biti razlogom da se

liberalnoj demokraciji okrene leđa. To ne čini niti Ivan Pavao II., papa koji vrlo dobro osjeti znakove vremena te ih nastoji kršćanski osmisлити.

5. ZAKLJUČAK

Događa li se u hrvatskoj postsocijalističkoj stvarnosti kršćansko osmišljavanje liberalnih vrijednosti i orijentacija?

Odgovor je, kako bi se to trebalo dogoditi. Pretpostavke za ovakvu mogućnost izložene su na prethodnim stranicama.

Katolička crkva nije više izvan sustava, ona je u njemu. Njezina nekadašnja kritička distanca (od ateističkog socijalizma) prešla je u konstruktivnu distancu (za novi humaniji poredak). Ovu konstruktivnost katolička socijalna misao nudi kroz brigu za osobu (transcendentnu vrijednost), zajedničko dobro (razvijanje solidarnosti) i funkcioniranje pravne države (po načelu supsidijarnosti). Da je ova briga široko prihvatljiva, svjedoči podatak da nekoliko utjecajnih političkih stranaka uzima demokršćansku orijentaciju. Čak je i prva oporbena stranka svoj liberalizam ublažila socijalnošću (u nazivu pored "liberalna", stoji i "socijalna").

Hrvatska time nije krenula u izgradnju kršćanskog društva. Ona također nije niti raskinula s kršćanskom tradicijom. Njezina velika želja za brzim uključivanjem u svjetsko tržište nije potisnula želju za oživljavanjem nacionalnih vrijednosti, utemeljenih na kršćanskoj tradiciji.

Zato nije preslobodno reći da u Hrvatskoj postoje pretpostavke za kapitalizam po mjeri čovjeka, onakav kakav zagovara katolička socijalna misao (*Centesimus annus*, 42). Ali je također poznato da teorijski modeli vrlo rijetko dožive svoju potvrdu u realitetu.

IZVORI:

- Bell, Daniel, The Return of the Sacred? The Argument of the Future of Religion; *British Journal of Sociology*, Vol. 25, No. 4, 1974.
- Butorac, Josip, Katolička crkva u Slavoniji za turskog vladanja; *Kršćanska sadašnjost*, Zagreb, 1970.
- Dokumenti Drugog vatikanskog koncila; *Kršćanska sadašnjost*, Zagreb, 1986.
- Dogan, Nikola, Kršćanin pred izazovima demokracije; *Diacovensia*, Vol. 1, No. 1, 1993.
- Drucker, Peter, Nova zbilja; *Novi liber*, Zagreb, 1989.
- Dugandžija, Nikola, Kriza i religija; *Školske novine*, Zagreb, 1989.
- Fukuyama, Francis, Kraj povijesti i posljednji čovjek; *Hrvatska sveučilišna naklada*, Zagreb, 1994.
- Kolarić, Juraj, Pravoslavnici; *Veritas*, Zagreb, 1985.
- Novak, Michael, Duh demokratskog kapitalizma; *Globus — Školska knjiga*, Zagreb, 1993.
- Novak, Michael, The Creative Person; *Journal of Business Ethics*, Vol. 12, No. 12, 1993.
- Šagi, Bono-Zvonimir, Izazov otvorenih vrata; *Kršćanska sadašnjost*, Zagreb, 1993.
- Šagi-Bunić, Tomislav, Katolička crkva i hrvatski narod; *Kršćanska sadašnjost*, Zagreb, 1983.
- Šanjek, Franjo, Kršćanstvo na hrvatskom prostoru; *Kršćanska sadašnjost*, Zagreb, 1991.
- Tomka, Miklos, The Sociology of Religion in Easter and Central Europe: Problems of Teaching and Research after the Breakdown of Communism; *Social Compass*, Vol. 41, No. 3, 1994.
- Turčinović, Josip, Kršćanska crkva u južnoslavenskim zemljama; *Kršćanska sadašnjost*, Zagreb, 1973.
- Vrcan, Srđan, Od krize religije k religiji krize; *Školska knjiga*, Zagreb, 1986.
- Vrcan, Srđan, Seven Theses on Religion and War in the Former Yugoslavia; *The Public*, Vol. 1, No. 1—2, 1994.
- Vrcan, Srđan, The War in Ex-Yugoslavia and Religion; *Social Compass*, Vol. 41, No. 3, 1994.

Antun Šundalić

*THE INFLUENCES OF CATHOLIC SOCIAL TEACHING
IN THE NEW POLITICAL CLIMATE OF CROATIA*

Summary

Croatia is a country in which Christian (Catholic) tradition has taken deep roots. The new political structure has enabled the revival of the Catholic tradition not only at the level of human rights and freedoms but at the level of political activism as well (Christian-democratic parties). Christian values, important for the economic, political, cultural, and moral life, which have been advocated by the Catholic Church in its social teachings, are no longer marginalized in Croatia. On the other hand, liberal values of democratic capitalism of the West have also significantly increased its sway over Croatian economy and politics.

Although the recent history of the relation between liberalism and Christianity does not give evidence of their mutual respect regarding freedom and democracy (but of a critical distance, rather), the reality of democratic capitalism (USA, for example) points to the necessity of establishing new relations. Croatia is a suitable space in which the relationship between the liberal and the Catholic values may change from the critical to the constructive distance.